

КОСМОПОЕТИКА СА ЖЕНСКОГ ПЕРА (2) – КОСМОПОЕТИКА СМИЉАНЕ ЂУРОВИЋ –

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“, Параћин

Резиме: Анализира се космопоетика Смиљане Ђуровић, са ослоном на антологију *Космички цвет* М. С. Димитријевића. У питању је већ започето истраживање, представљено и публиковано у зборницима наше Конференције. Резултати истраживања су показали да је космопоетика ове песникиње богатија од до сада презентованог у научним круговима, па и јавности уопште. Сигнализам, посебно сцијентизам, уз пантеизам и атеизам, научни поглед на свет, извучени су у први план. Транспозиција од реално догођеног (помрачење Сунца 1961. у Сарајеву; међународне санкције према Београду с почетка деведесетих) ка поетски оствареном извршена је аутентичним поступком вредним пажње. Научна анализа, истина, ово чини знатно читалац, који је и сам песник, допушта и другачији приступ овој поезији. Утолико пре што је истраживан само један њен аспект (космопоетика). Истраживање вреди наставити.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Пошто сам у претходна три рада¹ анализирао космопоетику више аутора с ослоном на поменути Антологију,² и у њима исцрпно образлагао општи приступ овој проблематици, то ми омогућава да сада на општем плану будем суздржанији. Свестан сам да је космопоетика, као научноистраживачка дисциплина, нешто чему се обазриво, али све озбиљније прилази,³ узима све озбиљнији и незаустављив замах. Јесте то можда и мање од капи у

¹ Ђорђе Петковић, *Над Путовањем у Звездарлију Миролуба Тодоровића – 35 година после*, Зборник радова Конференције „Развој астрономије код Срба“ IV, уредник Милан С. Димитријевић, 2007, Београд, 581-593; Исти, *Космопоетика Првослава Ралића*, исто, V, 2009, 605-616; Исти, *Прилог проучавању космопоетике са женског пера*, исто, VI, 2011, 1133-1153.

² Милан С. Димитријевић, *Космички цвет*, Просвета, Београд, 2003.

³ Допринос Милана С. Димитријевића и Николе Цветковића, остварен у братској сарадњи, нарочито преко Конференције Астрономије код Срба, чији су свако на свој начин челници, је немерљив, укључујући ту и пратећи зборник радова.

књижевно-историјском мору, али је чињеница која ће се све теже занемаривати као остварено, као респектабилна чињеница. Пишући о митопоетском аспекту света, славни енглески песник Перси Биш Шели, у есеју *Одбрана поезије и слободе*, у десетак реченица и стотинак речи (у питању је цитат из текста), није пропустио да нагласи место астрономије у томе. „Поезија је заиста нешто божанско. Она је истовремено и средиште и опсег знања; она је оно што обухвата сву науку, и чему наука мора да се обраћа. Она је у исто време корен и цвет свих осталих мишљења; она је оно из чега све проистиче и оно што украшава све... Какви би били врлина, љубав, родољубље, пријатељство – какав би био и изглед овог лепог **свемира** који настањујемо; какве би биле наше утехе са ове стране гроба – и какве би биле наше наде с ону страну, да поезија није склона да донесе светлост и огањ из тих вечних предела...”⁴ Око космопоетике, дакле, бар што се тиче сарадника окупљених око поменуте Конференције, нема дилеме.

Када је реч о космопоетици са женског пера, пред пријаву наставка рада на њој, још једном сам погледао већ изнете аргументе и нисам нашао било шта што би ме поколебало. Чак ни око предности коју сам дао космопоетици Десанке Максимовић, Елизабет Џенингс и Марине Цветајеве, у односу на преосталих девет песникиња заступљених у поменутој антологији, укључујући и Смиљану Ђуровић, која је са Десанком Максимовић са по пет песама тамо равноправно присутна. Изнета аргументација ме је сада, на изванредан начин, обавезивала, бар сам је ја тако схватио и тему пријавио.⁵ Проблем се појавио када је тему требало конкретизовати, након што сам се месец дана ангажовао на прикупљању студијског материјала. На столу су ми четири збирке песама Смиљане Ђуровић,⁶ недостају само две,⁷ за које ми сама песникиња, у телефонском разговору, рече да не садрже космичке мотиве, што сам прихватио на невиђено (с резервом). Од осталих осам песникиња из Антологије одустајем, за сада. Смиљана Ђуровић је песникиња са значајним списатељским искуством и резултатима, па и, да се нашалим, са педигреом.⁸

⁴ Нађено у: Божидар Младеновић, *О завичају, љубави, смислу постојања*, календар „Просвјета“ Српског Просвјетног и културног друштва за 2011, 582.

⁵ Ђорђе Петковић, *Космопоетика са женског пера*, исто, 1135.

⁶ Смиљана Ђуровић, *Свитац над Зетом*, Књижевна заједница Звездара, Београд, 1991; *Апокалипса над Дунавом*, исто, 1994; *Помрачење Сунца*, Сова, исто, 2000; *Под магнолијом*, исто, 2010.

⁷ Иста, *Кула Бајовића*, КПЗ, Подгорица, 1995; *Наранџини вртови*, Апостроф, Београд 1997.

⁸ Др Смиљана Ђуровић рођена је 19. априла 1935. године у Сарајеву у Босни и Херцеговини. Њен отац, тада истакнути писац, Душан Ђуровић, био је познат као професор Прве мушке гимназије и члан интелектуалног круга окупљеног око часописа „Преглед“. После Другог светског рата Д. Ђуровић је председник Удружења књижевника Босне и Херцеговине и члан Академије наука и умјетности БиХ. Мајка, Радојка Ољача Бањанин, објавила је своје прве радове у „Босанској вили“, да би се посветила породици и књижевном раду свога супруга. У дубокој

2. КОСМОПОЕТИКА СМИЉАНЕ ЂУРОВИЋ

Само шесторо песника у Димитријевићевој Антологији су заступљени са по пет и више песама, што значи да је њена поезија овде високо вреднована. То је заслужила својом збирком *Помрачење Сунца*, по свему судећи једином коју је антологичар имао у рукама. Висока оцена Димитријевићевог избора, па и у овом конкретном случају, остаје и у овом раду биће наглашена тако што се анализи стихова из *Помрачења Сунца* даје примат, у односу на остатак њене космопоетике. Томе је, морам признати, у многоме допринео и песникињин епистоларни запис који се односи на стварно догођено (помрачење Сунца 15. фебруара 1961), објављен уз књигу њених песама из младости.⁹ И док ово писмо мами на истраживање садржине збирке по одабраној теми, дотле триптих „Где си Сарајево“, објављен у овој књизи као *Post scriptum* (писан 21. децембра 1992. у Београду и то у поноћ), као и триптих „Посвећење“ (објављен уз предговор, а писан 27. марта 1999, за време једног од многих бомбардовања НАТО пакта) својим дубинским асоцијативима вуку ка поетским слојевима које овде не можемо разгртати, али и као подтекст не можемо ни потпуно занемарити. Утолико пре, што престоница, у којој наша песникиња живи и ради већ пола века, није и престоница двеју нових држава, у којима су њени завичајни кругови.¹⁰ Доминирајући завичајни лирски кругови, с односом на Грлић, Сарајево и Београд, пред јавност су изашли релативно касно као књиге, у односу на њене научне радове из историографије.¹¹

старости, у деведесетдругој години живота, 2004. објавила је своја сећања под насловом *Мој живот са Душаном Ђуровићем*. (Биографија, у: Смиљана Ђуровић, *Под магнолијом*, исто, 193.)

⁹ „Овај текст, писмо, је ушао у ову збирку на инсистирање моје сестре Невенке Ђуровић Бјелице, која га је сачувала, а које сам јој написала док је била на постдипломском студију у Birminghamу Енглеска.“ (*Писмо Нени*, у: Смиљана Ђуровић, *Помрачење Сунца*, исто, 126.)

¹⁰ Почетком Другог светског рата породица напушта Сарајево и одлази у избеглиштво у село Грлић код Даниловграда у Црној Гори, завичају Душана Ђуровића, где проводи цело време рата. (...) Детињство проведено у Грлићу, поред реке Зете у питомој Бјелопавлићкој равници, оставиће дубоког трага у поезији Смиљане Ђуровић. // Године 1945. Смиљана се са породицом враћа у Сарајево, где наставља школовање: завршава Другу женску гимназију 1954. године, а 1959. Филозофски факултет на групи Историја народа Југославије и општа историја. Од 1959. године ради као професор у осмогодишњој школи „Петар Кочић“. Од 1963. је спољни сарадник Института за раднички покрет БиХ, а 1964. године изабрана је за асистента за историјску методологију на Катедри за историју Филозофског факултета у Сарајеву код професора Бранислава Ђурђева. (...) У то време почела је да објављује поезију у књижевним часописима и листовима. (Биографија, исто, 194-195.)

¹¹ Од 1965. године живи у Београду и ради, прво у Институту друштвених наука, а од 1969. године у Институту за савремену историју. Докторат наука одбранила је,

2.1. Општи осврт.

Без обзира на чињеницу да је песникиња била у дубокој сенци научнице, њених шест збирки песама, публикованих у време снажних емоција које је донела актуена историја на размеђи векова и миленијума (деценију пре и деценију после), заслужују да буду пажљиво читане и вредноване. На то су указали с правом већ рецензенти њене прве књиге: „Јасна, једноставна и доста уверљива песничка реч, богатство и животност лексика уз модерну фактуру стиха и структуру песме иду у скупност неких елемената који ће побуђивати интересовање за песникињу која је своје целовитије песничко стваралаштво изложила суду читалаца и критике.“¹² Други рецензент истиче, да се песме Смиљане Ђуровић нуде „за различита тумачења и анализе“.¹³ У истом духу пише и рецензент њене најновије књиге: „Као да нам пјесникиња поручује: Нека долазе у завичај генерације – које стасавају, као на пјесничко Стражилово што то чине стољећима. Одиста, заслужио је Грлић да има свога пјесника због љепоте крајолика, зелене Зете и питоме долине коју су одавно назвали – Долина Ћупова.“¹⁴

Смиљана Ђуровић се није случајно, после уласка у нови век, вратила својим стиховима из младости, писаним у Сарајеву почетком шездесетих година XX века. С тим веком су са наших простора отишле неке велике идеје (неко ће рећи заблуде, утопије), од којих су најзначајније југословенство и самоуправни социјализам. Тим идејама, као пракси, она је као човек и научник дала одређени допринос, сразмерно друштвеним улогама које је одиграла. Отуда њено осећајно песничко биће, њена емоционална страна,

као прва жена, на Филозофском факултету у Сарајеву 1973. године на теми *Школа Покровског у Совјетском Савезу*. Бави се фундаменталним истраживањима економске историје Краљевине Југославије. Била је руководилац научног пројекта *Историја Југославије у 20. веку*. Посебан интерес је показала за историјску методологију, филозофију историје и историју идеја. (...) Објавила је преко сто библиографских јединица, монографија, студија, чланака, приказа и есеја, међу којима су најзначајније књиге: *Марксистичка историографска школа Покровског* (Народна књига, Београд, 1977), *Државна интервенција у индустрији Југославије 1918-1941* (Институт за савремену историју, Београд, 1986) и *Са Теслом у нови век, нова синтеза историје* (Завод за уџбенике и наставна средства Републике Србије и други, Београд, 1997) (*Биографија*, исто, 195-196.). Из рационалних разлога изоставили смо њено богато ангажовање на уређивању научних и других часописа, на научним скуповима и конгресима у земљи и иностранству, као и бројна јавна признања и награде. С поносом истиче своје присуство у Димитријевићевој антологији, као и чланство у Удружењу књижевника Србије и припадност београдском књижевном кругу око Књижевне заједнице Звездара (Исто).

¹² Милован Ј. Богавац, *Самосвојно певање о родној Зети*, у: Смиљана Ђуровић, *Свитац над Зетом*, исто, 69-70.

¹³ Никола Рацковић, исто, 70-71.

¹⁴ Академик Зоран Лакић, *Село Грлић – пјесничко Стражилово*, у: Смиљана Ђуровић, *Под магнолијом*, исто, 202.

није могла остати равнодушна на друштвене промене. Напротив. Ја се на томе у овом раду нећу задржавати. Чини се, ипак, да би читалац овог рада могао бити прикраћен, ако се не би скренула посебна пажња на конципирање књиге њених сарајевских песама. Ту је историчарка, научница, свесна друштвеног тренутка у коме књига треба да се појави (2000), уз наслов (*Помрачење Сунца*) са дословним и тропираним значењем, са прилозима (*Писмо* за прво, поменуто два триптиха за друго), учинила је да су рецензенти дали рукопису смисао који се могао докучити само савременим читањем, када смо уз текст свесни и контекста, како из времена писања, тако и још више из времена изласка књиге, па и времена читања. Цитираћу их:

„Песникиња жуди за светлошћу о којој пева, али тама и мрак је притискају. Отуда те црне слутње, тежња да се изађе на светло дана, да се победи магла, тама, мрак, а нигде нема стихова и љубави, као да је стварност и наслућивање у њој потиснуло љубав према особи њених нада. Као да се сва љубав исцрпљује ка цвећу и природи, а што се тиче човека и друштва ту као да се види само оно што тутњи под ногама и прети ... Баш зато и упозорава да се мора створити систем норми понашања и одговорности. Злоупотреба слободе није ретка појава и зато влада ограничење па чак и неке манифестације неслободе у ери раста слободе. И за светлост страхује.“¹⁵

„Наслов ове збирке, јако метафоричног и симболичног значења природно је и изворно ту, поред ранијих наслова и назива збирки и поема. Она наставља Аријадниним путем и силази у лавиринт живота све до мрачних дубина где се испод светлости дана притајено скрива зло. У њеној души два света се боре – у првом је Сарајево из младости у коме све игра и све трепери и *буди веселост што је некад била* како би то Црњански рекао. У другом пак свет је предказање и помрачење људског ума. Суочена са тешком људском трагедијом и страдањем човека, песникиња се пита *Где си Сарајево потонуло данас?* (...) Трагања за дубинским скривеним и унутрашњим човеком једини је пут који му даје снагу да се супротстави свим видљивим и невидљивим силама, да препозна своје порекло, своје корене и изворе живота.“¹⁶

Трећи завичајни поетски круг, завичајно схватам у најширем смислу те речи, су стихови посвећени Звездари, делу / општини Београда. У питању је поема писана у време санкција према остацима Југославије, чија је престоница још увек била Београд, због ратног стања на Балкану. У питању је, дакле, својеврсни отпор, протест, с позиције уграђене у сам наслов („Апокалипса над Дунавом“). Окупљени око Књижевне заједнице Звездара, чија је култна личност био Милорад Ј. Блечић, песници протестују и обраћају се свемиру за помоћ, стварају духовни свемирски брод, о чему рецензент бележи: „Песникињин шапат преображава се у гласан вапај који

¹⁵ Проф. Др Милан Миладиновић, *Из рецензије, у: Помрачење Сунца*, исто, са задњих корица.

¹⁶ Симеон Бабић, исто.

се потом претвара у оштар протест што су јахачи Апокалипсе узде својих коња повукли ка овим просторима. // Госпођа Ђуровић, иначе доктор историјских наука зна да силници не маре много за опомене песника. Милији им је сотонин смех па на милосрђе песника нестрпљиво одмахују руком. Али песникиња Ђуровић не жели да се помири с тим. Њена Звездара, Звездара њених пријатеља, Звездара као спасење, Звездара као летећи ћилим ... *Изван Хаоса / Изван Лудила / Изван Глупости / тихо плови Звездара* – из певања у певање понавља песникиња и то је њена најјача одбрана.¹⁷

Кроз ова три лирска завичајна круга тражићу ја космичке елементе и симболе, пошто су на њих само узгред скренули пажњу њени рецензенти и, што је још важније, антологичар Димитријевић, користећи додуше само једну од поменутих књига. Смиљана је поносна на ту чињеницу и у својој биографији је посебно наглашава,¹⁸ одмах уз чланство у УКС. Јесу то и њена највиша песничка одличја. Ма колико да је у овој поезији окренутост пулсацији и даровима земље које схвата и прихвата као рајски дар, песникиња је скоро перманентно окренута небу у сва три духовно усклађена сегмента (паганка, хришћанка, научница).

Коришћењем аналитичко-синтетичке методе показашу, да се ради о поезији са богато заступљеном космичком симболиком произашлом из доживљеног света у тоталитету, као потреба да се доживљено транспонује у стихове. Научница која се у својим радовима из историографије ослања на чињенице и своје тврдње поткрепљује доказима, овде се, у поезији, ослања на искрени доживљај, спонтани утисак, на срце, на емоцију као такву, кад гради своју поетску визију света, користећи метафоре, симболе, песничке слике. Ту је била неминовна и космографија и космогонија, на остварење митског и мисаоног, уз веру и сумњу исказивана је моћ и немоћ да се допре до суштине постојећег, често неухватљивог. Пошто се за ову прилику опредељујем за само један аспект поетике Смиљане Ђуровић, *космопоетику*, учинићу све да у границама уобичајеног простора и расположивог времена, што разложније осветлим неколико њених успешно остварених песничких визија. Сузбијаћу, колико год у току рада, па и редиговања будем приметио све оне рукавце који ме буду вукли на неки други и другачији пут, користећи до сада остварено као искуство.

2.1.1. *Свелост као средишња метафора*

Мада су ми позната упозорења која указују да треба бити обазрив у трагању за средишњом метафором сваког књижевног текста, посебно

¹⁷ Божидар Младеновић, *Реч рецензента*, у: Смиљана Ђуровић, *Апокалипса над Дунавом*, исто, 43-44.

¹⁸ Пет песама из збирке *Помрачење Сунца* увршћено је у антологију Милана С. Димитријевића *Космички цвет – Антологија песама о космосу*. (Смиљана Ђуровић, *Под магнолијом*, исто, 197.)

савременог,¹⁹ у овом аналитичко-синтетичком раду полазим од добијеног утиска, након вишекратног читања, да је *светлост средишња метафора ове поезије*, не само њене космопоетике. Наша песникиња, као Аријадна своју нит, исписује своје стихове из песме у песму, из рукописа у рукопис, од књиге до књиге тако да се битно не нарушава почетни утисак, само се богати, дограђује. Она можда није присутна у свим теоријски познатим формама, она није изузета из поетских токова наше савремене поезије, али је код ње доминантна и у континуираном присуству. Пишући о доминантним космичком темама у савременој српској поезији, један од учесника предходног нашег скупа, у набрајању омиљених космичких облика, на првом месту је ставио *Светлост*, па затим *тама*, *Сунце*, и тд.²⁰ Ако се има у виду да сва три вишеслојна / вишезначна ентитета значајно кореспондирају у историјској духовној вертикали, онда се чини посве разумљивим мој полазни положај. Поткрепићу то стиховима:²¹

И моја препланула колена видех / Један лептир рашири жута крила шарена / и опет склопи / Рашири опет на цвету плавом / Сунце направи шару / на мојој руци / а онда на колону / Полако одмицала је на свом путу Земља / Као мрав спора беше та светлост / небески мрав у крошњи крушке / И јетка као мрав. („Воћњак“ III, I, 18.)

Где си светлости сакривена / иза зидова Времена / док ја плачем преко злата векова // Кроз прозор Старе цркве / Сноп Светлости пада на чело моје / Од дима сагореле Светлости / чађава сам. („Фреска у богомољи времена“, III, 41-42.)

Изаћох у сред ноћи / на месечину пред Кућу / као на трг светлости / Месећ из сна пробудио ме / снагом одблеска Сунчевог на себи што кроз

¹⁹ „Модерни критичари приписују средишњој метафори симболичну вредност. Она наине стоји, могло би се рећи, као знак и значење за цео текст. Дабогме природа и функција средишње метафоре зависне су од многих чинилаца. Културни кругови, начин пишевог образовања – све то захтева од критичара опрезност код интерпретације. Размаци су овде знатни, од аутора до аутора, из раздобља у раздобље. Различан је и положај таквих симболичних слика наспрам традиционалној метафорици, с једне стране, и наспрам алегорије, с друге. У делима новијих аутора симболична метафора (или слика) долази махом доста непредвидиво. Извори јој могу бити у сваковрсном личном искуству. Има она овде радо и подтекст, најчешће у новијим психолошким теоријама. (...) Анализа заснована на поступку трагања за симболичном средишњом метафором изложена је, кратко речено, многим искушењима. Над модерним текстовима критичару је дата велика слобода избора и личног опредељивања.“ (Miron Flašar, *Svetlost kao terminus technicus*, у: „Luča“, časopis za filozofiju, sociologiju i društveni život, Nikšić, 1984, 80.)

²⁰ Тиодор Росић, *Доминантне космичке теме у савременој српској поезији*, у: Конференција „Развој астрономије код Срба“ VI, исто, 1002.

²¹ Цитиране стихове ћу обележавати у загради иза цитата, називом песме, бројем књиге I-IV по редоследу издања (*Свитац над Зетом*, *Апокалипса над Дунавом*, *Помрачење Сунца*, *Под магнолијом*) и страницом.

Васиону прелама се // Моћ месечине надамном велика је / Из сна ме буди / Ноћ је ова светла као дан. („Месечина“, VI, 144.)

Кад са сумраком светлосни свици / почну да се пале у Граду Београду / Из Звездаре међу људе силазе / Чаробнице Речи / прелепа Жигон Јелена и њена кћерка Ивана / стихове Изговарајући Уснама / што лепе се од меда речи // И као весталке светлост палећи Свицима / настањују Музама поноћни Град. („Четврта песма“, II, 11.)

Већ ова четири цитата песама, из сваке од анализираних књига по један читаоцу јасно наглашавају богатство метафоре светлости, њене могућности да искаже бројна осећања преко песничких слика у којима светлост има разројиву значењску мобилност, од реалистички неспорне чињенице у природи до њених метафоричких, за поетски израз веома значајних могућности. Ту је и она вештачки створена од стране природе (*Свитац*) или човека (светлост свеће, електрична светлост). Но, може се даље комбиновати и повезивати, преко других симбола, да ту употребимо, као пример, реч како изговорену тако и записану, пошто указује на светлило које је остајало и после човека – записивача да светли новим генерацијама,²² која је раздвојила праисторију од историје. Светлост изворно није само космичка, она је и земаљска па и човекова творевина, јер „космичко у општем значењу је све оно што се тиче свемира, што је везано за свемир и углавном, наспрам је онога што се односи на земљу и човека.“²³

Мој општи утисак је да је космопоетика Смиљане Ђуровић рационално (атеистички) одређена и само у најновијим стиховима („Под магнолијом“) постоји извесна присутност хришћанске космологије. То је сасвим разумљиво, узмемо ли у обзир време у коме су песме писане, да то ближе не образлажем. Нисам ближе анализирао присуство крипторелигиозности у овој поезији али би то била захвална тема.

Управо зато нећу се задржавати на оним варијететима метафоре светлости који су изван космичког, уз само један изузетак како бих охрабрио будуће истраживаче да наставе са истраживањем ове поезије, па и њене

²² „Светлост може да буде управљни зрак, путоказно / свијетлило у тами, напредујуће ономогућавање мрака, али и заслијепљујуће изобиље, као и неодређено свеприсутна свијетлина у којој све унутар – стоји: допуштање појављивања које се само не појављује, неприступачна приступачност ствари. Свијетлост и мрак могу да репрезентују апсолутне метафизичке против-моћи које се искључују а ипак остварују склоп свијета. Или, свијетлост је апсолутна моћ бивства која открива таме, која више не може бити само кад је свијетлост постала. Свијетлост је оно природно, она у својој пуноћ ствара ону преовлађујућу непрегледиву разговјетност са којом иступа оно истинито; она изнуђава незадрживост сагласности духа. Свијетлост остаје оно што јесте, док допушта да оно бесконачно учествује у себи, она је расипање без исчезнућа. Свијетлост ствара простор, дистанцу, оријентабилност, мотрење без стрепње, она је дар који се не иште, освијетљавање које може да подчини без присиле.“ (Hans Blumenberg, *Svijetlost kao metafora istine u pret-polju oblikovanja filozofskih pojmova*, u: „Luča“, isto, 18.)

²³ Тиодор Росић, исто, 1001.

кључне метафоре. Реч је о вишеслојној песми „Под старом Дукљом“ са модерном унутрашњом структуром, уз коришћење и искустава сигналистичке невербалне поезије. Свици – духови прошлости (историје) Зете приказују се разројеним јатима СВИТ по страници књиге, на дванаест места, уз текст, чији је најимпресивнији закључни одломак: „*Између Немира мога и Мира Васионе / у питању је само време светлости земљина свица / Избора немам то да свитим / Јер свитолика сам.*“ Песникиња, научница – историчарка, као негдашња паганка, размишља „*Под пећином Мораче брзотоке модре / Под старом Дукљом*“, баца облутке у воду и гата: „*Да ли у дубине да зароним реке / да вратим у пределе свитаца се / Или у понорима језерским / у мору нестанем.*“ (I, 34).

Светлост, тама, Сунце, три кључна међусобно повезана космичка симбола, о којима је богата литература²⁴ и чија је метафорика незауостављива у обнављању и продирању у нове светове поезије, код Смиљане Ђуровић су, као што се то види из до сада датих примера (илустрација) одраз општег става, континуитета човековог односа према космосу, са запитаношћу којој је судбина да се изнова јавља: ко смо, шта смо, где смо... куда ћемо... Одговори се траже и у Свемиру и из свемира. У осветљавању оствареног наши скупови дају по коју кап, постави се по које питање, да се по који одговор.

2.1.2. Присуство космичке тријаде у насловима

Тријада космичког светла (светлост, тама, Сунце) код ове поезије је већ у насловима²⁵ књига, циклуса, песама ... Три наслова књига садрже предлоге који означавају оријентацију у простору (*над, под*), које без светлости нема, док је наслов четврте састављен од изведенице речи којом се означава тама (мрак) и Сунце, у питању је, дакле, ознака једног космичког феномена („Помрачење Сунца“), када се на свом путу Сунце, Месец и Земља поставе тако да се са Земље (њеног дела) Сунце не види пошто је Месец између њих. Сваки од ових наслова као „анаграми садржине“ (Ниче) одражавају метафоричко богатство присуства космичког у стиховима чији су репрезент. Као што Сунце својом светлошћу обасјава земљу, тако и наслови ових књига обасјавају њихову садржину; да, илустрације ради, само по једно запажено

²⁴ Илустрације ради, једна од компетентних оцена: „Светлост, широм света симбол божанства, духовног елемента који је након *хаоса* мрака на прапочетку преплавио космос и ограничио таму. Светлост и тама су најважнији *дуални систем* поларних снага, при чему светлост симболише и његов нужни дародавац Сунце.“ (Hans Viderman, *Rečnik simbola*, Плато, Београд, 2004, 382.)

²⁵ „Уз то, чини нам се неопходним нагласити и један интересантан можда тек начет у књижевној теорији, - *проблем трансцендентности* текста уз који, у каузалности стоји и појам *паратекста*, оно што текст употпуњује: наслов, предговор, напомена, и остало, као неопходних елемената за коначно обликовање текста – књиге.“ (Слободан Костић, *Стварање и тумачење I*, „Јединство“, „Просвета“, Приштина, Београд, 1990, 93.)

значање поменемо. Свици као духови предака у Зети, песникињиним завичају, присутни су на сваком кораку у збирци „Свитац над Зетом“. У односу на континуитет из прве књиге, у најновијем наслову се исказује нова оријетација (*над –под*) и тако помера значење простора и према значењу времена, одражава враћање народа православљу („Под магнолијом“). У вези са тим ево једног тумачења рецензента те књиге: „Расте, цвета велики грм, дрво с лепим, вретенастим цветовима; дрво – цвет судбине, дрво – цвет успомена, дрво – цвет открочења. Мени та Бијелопавлићка расцветана Магнолија личи на Мојсијев светлећи жбун на Синајској планини. Од ње све почиње, испод ње се сагледава безграничност света. Одатле се види и оно што се са другог места не може видети; то је саборно место за најинтимња осећања узнесења, али и за сумње. Она је осматрачница одакле се и ноћу и дању, види на све четири стране света, она је чувар и куће и успомена.“²⁶ Повезивањем два митопоетски богата симбола, апокалипса²⁷ и Дунав,²⁸ преко космопоетски означеног оријентира (*над*), добијен је наслов за поему „Апокалипса над Дунавом“ којом је протестовано против међународних санкција према Београду престоници остатака негдашње Југославије у распадању. Рационално интониран, само на први поглед, дат је наслов по једној космичкој појави (помрачење Сунца) и то песмама младости, писаним у Сарајеву пола века раније. Међутим, као што смо напред рекли, збирка је новелирана новим песмама и тако, уз читање којим се завирује у њену космопоетику, омогућено је и читање ових песама као дубоко доживљеног предсказања потоњих догађаја (међуетничких сукоба).

Космопоетске елементе налазимо и у насловима циклуса и у називима песама унутар њих. Ради се првенствено о одређивању, налажењу у времену и простору. Ево како то изгледа у збирци „Свитац над Зетом“: ЈУТРО (време *Свитање, Јутро светлости, Јутро поред Зете*; место: *Заискри зелена вода, Сањање врба, Воћњак I, II, III, IV, V, Сањање Зете*); ПОДНЕ (време *Зенице Сунца, Подне у Грлићу I, II, Време кокошака*; место *Идем на Зету I, II, Зето Зелена, Под старом Дукљом, Светлосне змије, Острошке стране*), СУТОН (*Месечев маслачак, Онога дана*); НОЋ (*Месечина и ветар, Месечина у Грлићу, Свици у воћњацима, Стогови месечине на Бјелишима* и слично). То је карактеристично и за циклусе песама у збирци „Помрачење Сунца“: *Кишо*

²⁶ Божидар Младеновић, *О завичају, љубави, смислу* постојања, исто, 583.

²⁷ „Апокалиптика: 1) Религиозни поглед на свет који је окренут есхатологији; 2) апокалиптичка књижевност – књижевни жанр који изражава тај поглед на свет. Међу њеним основним својствима јесу космички дуализам, наглашавање трансценденције и детерминистичко, песимистичко схватање историје. Апокалиптичка књижевност обилато користи симболику, наглашава екстатичко искуство као област откривења и надљудска бића – анђеле и демоне сматра учесницима космичког сукоба.“ (R. C. Briggz, *Apokaliptika*, u: „Enciklopedija živih religija“, Nolit, Beograd, 1992.)

²⁸ Видети: *Митска река Дунав у прошлости и садашњости и Митологија Лепенског вира*, у: „Митолошки зборник“, Рача, 10-11, 2004.

пролећна стигни, а посебно за циклус Мрак и светлост (Под млазевима светлости, Човеково питање Земљи, Одбијена светлост, Одблесак, Сунчеве мане, Просјаци светлости, Свемир, Мраку, Припитомљавање мрака, Ноћ људске психе, Космички љубавници).

Космопоетика узначена у насловима указује на богату космопоетску метафорику унутар песама, што се може схватити и као позив читаоцу²⁹ да се упусти у авантуру читања поезије у време када су космичке теме у новинама и другим средствима информисања будиле машту, захваљујући првенствено лету на Месец. Сама чињеница да смо у ту замку упали Милан С. Димитријевић, као антологичар и ја, као аналитичар, позитиван је одговор на постављено питање. Уз то, ја ћу пошто ми данас ова аналитика и не иде глатко с пера, а добио сам обавештење да наступам за недељу дана, приложити, пошто сам и сам песник један деконструисани сонет с репом и с акростихом у огледалу као доказ да сам песме Смиљане Ђуровић читао и као песник а не само као поетолог. Будући читалац може и да се наљути због оваквог дискурса. Међутим, мени се учинило прикладним да се на овај начин моје читање преточи у исти текст са двоструко успостављеном рецепцијски узначеном структуром. Последња реч нека буде уредникова.

ГНЕЗДО ЗА ЖАР ПТИЦУ

С космопоетике ове поетесе
 Мисао узнесе до заумне слике;
 И ја за сто седам, у кулу се зидам,
 Љуте ране видам, дух космосу предам.
 Ако становнику са Земље планете
 Нада се уплете у звездану рику,
 Има да опстане на седмоме небу,
 На води и хлебу с Месеца ајмане.
 И док зиданицу подижем са крова,
 Настаје принова: гнездо за жар птицу.
 Али, зар то није Бајовића кула,
 Љубазна гранула с небеске чиније.

²⁹ „У троуглу, аутор-дело-публика последња не представља само пасивни део, ланац пуких реакција, већ и енергију која твори историју. Историјски живот књижевног дела незамислив је без активног учешћа његовог адресата. Јер тек његовим посредством дело ступа у променљиви искуствени видокруг једног континуитета у коме се врши стално транспоновање једноставног примања и критичко разумевање, пасивне рецепције на активне, признатих естетичких норми у нову продукцију која их превазилази. Историчност књижевности и њен комуникативни карактер претпостављају диалогски и истовремено процесни однос између дела публике и новог дела, који се може схватити као повезаност поруке и примаоца тако и као повезаност питања и одговора, проблема и решења.“ (Х. Р. Јаус, „Естетика рецепције“, Београд, 1958, 57.)

Иритирајућа протеже се нула,
 Мелем је за чула са неманикућа.
 Сарајка с Грлића у генетском коду
 Санира слободу београдског птића.
 Међуратно време с резона и бројки,
 Изван славопојки историјско бреме.
 Љубав је из стиска са светом идеја:
 Астрална јој креја огласи се блиска.
 На студије свесну поенту озрачи,
 Из сна се ортачи за игру чудесну.
 Нарасла је кула, све сам ближи крају,
 Издашном бескрају враћа се капсула.
 Но, космичка маја само са почетка
 Астралнога претка била је промаја.
 Љуто неко пиће сипаћу у чашу,
 Историјску кашу за звездане птиће.
 Морам са врхунца, тамо где је драма,
 Светлећа реклама са изласком Сунца.

Овим сам се раздужио и са Јаусом из фусноте 29, али и покушао да се оправдам за сувопарно, ако то новом читаоцу јесте, набрајање насловних значења књига, циклуса, песама у њима, с космопоетским асоцијативима. Био сам понет чињеницом да је веза између наслова и садржине спретно изведена. Илустроваћу то на неколико песама у којима је метафорика светлости дошла до пуног изражаја:

Љубила сам лишће / У јутро светлости / када из таме главу / истурила сам („Јутро светлости“, I, 10).

Река сам // она што на површини глаткој / огледоликој / брда и небо види / а у дубинама што мресте јој се / Бјелопавлићи и васиону („Јутро поред Зете“, I, 11).

Између широког лишћа смокве / зенице Сунца зелено свитнуше / учиње ми се. („Зенице Сунца“, I, 25).

Велики Свитац Сунца на глаткој површини воде твоје / међу сенкама научинастих врба свити. („Зето зелена“, I, 33).

Светлосне змије жедне / низ врбе / силазе у воду. („Светлостне змије“, I, 36).

И два Сунца / кад на тперима појави се / Месечев Маслачак бео („Месечев Маслачак“, I, 41).

Стаклено Сунце буди ме јутрос / О стакелну витрину пуну порцелана и кристала / одбијени зраци Сунца / тек истеклог / буде ме / стаклени одсјај чини ме срећном / јутрос / по овом мраку / у овој рупи / улици града („Одбијена светлост“, III, 93).

Нисам случајно као седми (број са јако богатом симболиком), овде завршни цитат одабрао песму у целини. Нисам одолео њеној импресивности,

као што јој није одолео ни наш антологичар увршћујући је у своју књигу најлепших песама о космосу. Срећемо се са рационално доживљеном јутарњом светлошћу која је транспонована у узбудљиве стихове, у апотеозу светлости (живота). Но, то није јутарње буђење нашег претка који се окреће Сунцу и захваљује му се без обзира колико је у души паганин или хришћанин, већ савременог градског човека, у основи отуђеног и од природе, и од других људи, па и од Бога. Научни поглед на свет имао је утицаја и на младе генерације тих почетних шездесетих година када су ови стихови настали. Не само због тога што је верско било потиснуто, остало је, слободно може да се каже као криптоверујуће, већ и због тога што је време науке за човека у граду било једно ново и узбуђујуће искуство, с којим се није застало. Из ове песме избија драма савременог човека који ће посредством, као што се у овој Сунце доживљава као одблесак, доживљавати све, и природу и космос, па и друге људе, јер се налази, како то наша песникиња каже „у овом мраку / у овој руци / улици града.“ Учење о алијенацији (отуђењу) дошло је овде до пуног изражаја, бар сам ја тако доживео ову узбудљиву песничку слику борбе светла и мрака, доживљај јутарње сунчеве светлости савременог градског човека.³⁰

Цитирана песма са коментаром, укључујући и фусноту, упућује на потребу да се у наставку рада сагледају космички елементи у збирци песама „Помрачење Сунца“.

2.2. Космички елементи у „Помрачењу Сунца“

Један космички догађај, познат као помрачење Сунца,³¹ давно запажен и рано забележен³², нешто касније и разјашњен у оквиру хелиоцентричног

³⁰ Узгред да кажем, овај приступ песми је с тежиштем на другом елементу наслова збирке (*Сунце*) док накнадно умерено значење наслова књиге ка првом елементу (*Помрачење*) уз лирске триптихе писане пола века касније, на Сарајево као караказан, излази из оквира моје теме: „Да објавим ову збирку поезије, мотивисало ме то, што ови стихови данас и заувек имају вредност поетских докумената. Она су сведочанство мога поетског бића у суочавању са сарајевским предосећањима зла, које ће изаћи, и изашло је на светлост дана у једном од оних времена која се у историји људи обележавају као помрачење свести човекове. Ови стихови су, када сам их накнадно читала и мени самој разоткрили дубину зла које се припремало, зла, које је постојало, сакривало се и легло се као змијско гнездо, испод светлости дана сарајевске свакодневнице.“ (Ауторкина белешка без наслова испред стихова, у: Смиљана Ђуровић, *Помрачење Сунца*, исто, 5.)

³¹ „Помрачења спадају у неуобичајене небеске појаве. За целу Земљу има их највише 7, а најмање 2 годишње. Посматра ли се Земља као целина, са ње се види више Сунчевих него Месечевих помрачења, али због суштинске разлике између њих са једног одређеног места види се много више Месечевих помрачења. При помрачењу Месеца промена је на самој његовој површини – изгуби сјај – па се оно види са целе полулопте Земљине којој је Месец над видиком. У случају Сунчевих помрачења ништа се не догађа на њему, него на Земљи, на коју пада Месечева сенка.“ (Ненад Ђ.

система (Месец се на свом путу око Земље нађе између Земље у Сунца), Сарајево је доживело 15. фебруара 1961. године. Како се потпуно помрачење Сунца веома ретко виђа са исте земљине тачке,³³ мада је преко медија било издашно најављивано, тако да је само за ретке могло бити изненађења, једну младу Сарајку професора историје и песникињу Смиљану Ђуровић, побудило је да у писму сестри која је тада била на посдипломским студијама у Лондону изнесе свој опис узбудљивог догађаја.³⁴ Како су песме из ове збирке писане углавном после поменутог догађаја, ја сам се у једном од читања упустио у минуциозно трагање за непосредним асоцијативом на тај догађај и то безуспешно. Без обзира на то, овај догађај имао је значајног утицаја на укупно песничко стваралаштво Смиљане Ђуровић, посебно на стихове писане у Сарајеву, а увршћене у ову збирку. Наравно, увек треба имати у виду и неке друге догађаје из тог времена, када је истраживање космоса у питању и духовно доживљавање резултата тог истраживања.³⁵ Савремена поезија те деценије, време настанка ових песама³⁶ и њему претходеће (1955-1965), чија се значењска константа значајно помера према космичком, имала је вероватно још и већег утицаја на сарајевске песме Смиљане Ђуровић. Та поезија је имала далеко ширу конститутивну основу. Међутим, ни реално догођено не сме се занемарити и гурати у страну. *Писмо Нени* је као докуменат о том догађају изузетно значајно, утолико пре што је и само богато метафориком.³⁷

Ту је право место да забележим, без коментара, кратку песму *Свемир*, која је могла да послужи и као мото испред ове збирке:

Јанковић, *Откривање васионе. Историја Астрономије до 19. века*, Музеј науке и технике, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996, 407.)

³² Један староегипатски спис: „Сунце ће се удаљити од људи. Родиће се на време, али неће се знати када је подне, неће се видети своја сенка. Лице неће бити засењено када се у њега гледа нити ће се очи овлажити; изгледаће на небу као Месец. Па ипак његово редовно кретање неће се пореметити, а његови зраци биће као и пре тога.“ (Исто, 408.)

³³ „Будући да је крај сенке узан, он покрије, с обзиром да се креће само појас ширине 267 км. Са тога појаса види се потпуно помрачење, док се са осталих тачака на земљи види као делимично или се уопште не види. Зато су потпуна помрачења Сунца изванредно ретка за дату тачку. Из Лондона се потпуно помрачење видело 1715. – посматра га Халеј, а пре тога га није било, по њему, почев од 1140. Нека места на Земљи у томе погледу су у повољнијем положају.“ (Исто, 407-408.)

³⁴ *Писмо Нени*, у: Смиљана Ђуровић, *Помрачење Сунца*, исто, 123-126.

³⁵ Узгред поменимо чињеницу да је 1961. године први човек (Гагарин) полетео у васиону. О томе сам опширније писао у текстовима набројаним у првој фусноти овога рада.

³⁶ „Ови стихови су настали на почетку 60-их година у Сарајеву.“ (Смиљана Ђуровић, *Уводна белешка без наслова*, у: „Помрачење Сунца“, исто, 5.)

³⁷ Поменуто писмо нећемо коментарисати унутар текста, али га дајемо у прилогу, јер може бити инспиративно за даља истраживања, не само ове поезије.

Свемир се пробио кроз моју главу / Проломило се звонким звуком метала / кроз главу моју / и не знам шта снађе је / Међу руке ухватих је преплашену.

У поменутом писму Нени тог страха нема, бар не таквог интензитета, али ... Овај уводни екскурс треба да послужи читаоцу, не само мени да се лакше снађемо у замршеним путевима настанка ове поезије. Ове песме је најлакше читати уз следећу приступну позицију: „Поезија мора да пониче из живота, из искрености и из нагона; из савести и покајања; из вере и ината. Поезија је, у ствари, пркос и инат. Она је моћно оруђе против зла и неслободе ...“³⁸

Убрзана научна демистификација космоса, потискивање хришћанског погледа на свет, па и космогоније с њених позиција, доминирајућа дозирана критика свега постојећег, омогућила је младој поетеси да младалачки бунт усмери и према Земљи и према Небу. Погледајмо како то на примерима изгледа:

- *Човеково питање Земљи*, III 46: Мада се песма завршава питањем у духу наслова (*Земљо бојиш ли се мене детета свога*), почиње пркосном констатацијом: *На Каносу присиљава нас земљина крв у венама / правом родитељским / данима и ноћима / у дубоком лудилу да стојимо на Међави зла и ветру Мрака.*

Ићи на Каносу, значи ићи на поклоњење, помирити се са судбином. Зато се, незадовољан присилом, лирски субјект пита ко је луд, Земља или поетеса сама: *Она што рађа и убија чеда своја као Кронос / Ја што с Титанима удружила бих се да оборим власт неправедна родитеља.* Пре завршног питања, исказана је горка премиса с које се у песму ушло: *Бојиш се да не победе те деца твоја.* У питању је, дакле, стара тема, транспонован антички мит – античка космогонија: Земља (Геја), Небо (Уран), Титани, најважнији је Кронос који једе своју децу.³⁹ Зато песму и схватам као позив Земљи да се помири са судбином и пусти своју децу на слободу (истраживање космоса), уверена да они неће злоупотребити своје могућности. На то ме наводи и Кронос употребљен у астрологији,⁴⁰ због наводног дејства у еклиптици.⁴¹ Нисам сигуран да је баш то она везивна тачка за догађај од 15. фебруара

³⁸ Слободан Костић, *Стварање и тумачење I*, исто, 35.

³⁹ Видети ближе: Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, СКЗ, Београд, 92-93, 219-220, 419-420, 428 ...

⁴⁰ „Кронос, према Хамбуршкој школи једна од тачака дејства на еклиптици, која се по њој креће као хипотетичка планета појачавајући, одн. допуњавајући дејства већ познатих планета; приписано му је значење на свим пољима.“ (*Астролошки лексикон. Астрологија – Астрономија – Космологија*, приредио Удо Бекер, Дечије новине, Горњи Милановац, 1992, 139.)

⁴¹ „Еклиптика (грч. Ekleipsis) астр. Сунчева путања, највећи пут на небеском своду који Сунце у години дана привидно пређе (назван због тога што се у близини тога круга догађају помрачења Сунца и Месеца; *косина еклиптике* угао од 23 ½ степени под којим Сунчева путања на два тачкама, еквинокцијима (у *Овну* и *Теразијам*) пресеца небески полутар. (Милан Вујаковић, исто, 256.)

1961. Па ипак, овом песмом започињемо презентацију истраженог у стиховима ове збирке.⁴²

- *Разбуцају свемир*, 54: Навикли смо да се песници Небу обраћају са страхопоштовањем, захваљујући верском образовању. Међутим у одабраној песми (има је и код Димитријевића) лирски субјект је пун себе, прави модерни становник Земље коме ништа није свето па ни негдашње боравиште богова, те изражава спремност да га растури (*разбуца*). Песникиња у завршној строфи прети, додуше нешто блаже, бар се мени тако чини, него у наслову и три претходне строфе: *Склоните свемирску модрина / испред очију мојих / Не раздражујте ме не изводите на арену / Вациона да ми не замути разум земаљски / јер разбуцају Свемир / замутио ми је разум*. Полазимо и овде од краја песме, од њене поенте јер ме је прва строфа збуњивала својом контрадикторношћу. С једне стране, свемиру прети, а с друге изражава солидарност с њим (*боли ме свака крпница његова*). Том контрадикторношћу, како је ја схватам, лирски субјект изражава своју несигурност, своју узнемирену свест.

Погледао смо још једном, по ко зна који пут, антологију *Космички цвет* М. С. Димитријевића и нисам нашао ни једну другу песму да се о космосу – свемиру говори на овако дрзак, изазован начин. Шта је то што ову песникињу иритира толико да је спремна на сукоб са свемиром, да га *звезданим роговима тако разбуца* да му само *дроњци висе модри*, да је у томе не би могле спречити ни *Орионове Звезде три блештаве / у појасу*. Није сасвим сигурна али више осећа него што зна да се са њом нешто дешава што је из свемира иритира, подстиче на деструкцију. Ту деструкцију она изражава импресивном песничком сликом⁴³:

Кад би звезда моја била у сазвежђу Бика / затутњале би ледине космичке / кад бих почела да ударам копитама / кад бих појурила прашина би се подигла сазвежђима / и звезданим путевима / беспућима / Рикнула бих страшно / одјек да не чујем / да не врати се никад.

За разумевање ове песничке слике, па и песме у целини, чини ми се, од изузетне је важности што јој још на почетку, у завршници прве строфе, уз *бескрај, бескрај бескраја* сметају *и бића имагинације*. При судару са стварношћу, бајколики свет детињства и литературе уопште, укључујући и научну фантастику, гони лирски субјект, слободно можемо рећи поетесу саму, да ствари гледа новим очима, очима реалистичним, очима науке, па и да своја осећања изражава на нов начин користећи обилато и већ познате космичке симболе. Имагинација усмерена новим погледом на свет, па и на космос, остварила је код Смиљане Ђуровић нове, посве необичне песничке

⁴² Уз називе песама, из којих су узети стихови у овом одељку стављањемо само странице, пошто су све из исте збирке

⁴³ Свесни смо упозорења Октавијана Паза: “Слика није средство, потхрањујући саму себе, она је сама свој смисао. У самој себи се завршава и почиње. Смисао песме је сама песма. Слике се не могу свести ни на какво објашњење или тумачење.“ (*Лук и лира*, Београд, 1979, 104, у: Слободан Костић, исто, 112.)

(читај космичке) слике („слике су иманигативне творевине“ – О. Паз), мада је научница (историчарка) морала да потисне песникињу на маргине мишљеног и оствареног. То доказују стихови из ове збирке окренути космосу: *Моју главу одсечену / на длану / Муза држи.* („Снови кошмара првог“, 100). Имала је наша песникиња снажан песнички потенцијал, широко засновану имагинацију, моћ да се изрази у песничким сликама, па и космичким. О томе илустративно сведочи њена песма *Космички љубавници*. Антологичар је ову песму избегао вероватно из практичних разлога, најобимнија је у целој збирци. Он је предност дао краћим песмама, међу којима је и *Опомена*. Те две песме најпотпуније изражавају, не само космички фундиран однос између светлости и мрака, схваћеног у сталној борби (Његошево „Нека буде борба непрестана“), те ћемо их мало ближе размотрити:

- У *Опомени* (98), лирски субјект стаје у одбрану свега што је на страни светлости, схваћена као средишна метафора ове поезије, како сам је на почетку овог рада у покушају приближио (живота насупрот смрти, добра насупрот зла, мира насупрот рата, слободе насупрот сужањства, лепог насупрот ружног, здравог насупрот болесног ...). Песникиња није све то преобличавала, за сваки однос није стварала посебну песничку слику, није за тим било потребе. Она, истина у назнакама, што је за поезију, нарочито савремену, карактеристично, изражава драму савременог човека, суоченог са разноврсним мрачним силама, како и оних које носи унутар себе и види их унутар друштва у коме живи, тако и оних које су изван људских моћи. Наравно, свака поезија је окренута човеку а не вишим силама и у том смислу одражава своје време, време свог настанка. Започета космичка ера указала је на могућности да се још нека космички узначена ограничења људског ума и праксе превазиђу. Човек мора континуирано да се бави освајањем слободе, како у односу на силе природе, укључујући и сопствене, тако и оних из космоса, како би опстао као врста са специфичном улогом у историји, у будућности (опстанак цивилизације). Она опомиње све мрачне силе да је ово планета *Сунца* и *Мечног пута*, да је она *на путањи око Сунцаи*, да она *живи у светлости звезда / из галаксије Мечног пута*, а да ми *живимо само зато што нам је у венама сунчана светлост*. Те мрачне силе (*робове мрака*) она не набраја, не региструје их појединачно, али су оне распознатљиве и за најширу читалачку публику. То су они који са *радошћу не дочекују свитање*, затим *кошмарима обезбеђују сан*, којима *очи људождера светлуцају из ... погледа*, чија су светилишта пећине прачовека, а у пијанству су *срећни сатири ослепеле тамом крви*. Она их опомиње да *тољагама завитланим / са Природом се не говори нити са Сунцем*, јер велике су жртве пале за достигнути степен у развоју цивилизације: *Преци наши дали су крв своју светлосну / да победи Сунце*. Остављено је будућем читаоцу да их разазна и именује у контексту свог времена и својих духовних вертикала и приоритета. Песникиња сама, као читалац, при приређивању за штампу своје књиге, о чему је напред било речи, дала је тада своје виђење тих сила, али мада у свом читању немам томе шта да приговорим, морам да нагласим да се ова песма и

ова поезија уопште не могу сводити само на један аспект, на један слој, много је богатија и са бројним асоцијативима за будућа времена. Спој макрокосмоса са микрокосмосом лирског субјекта, људског бића, поетесе саме, будућег читаоца, међу које и себе убрјам, најискреније је дошло до изражаја у следећој строфи ове песме:

Ово је планета која живи од светлости звезда / из галаксије Млечног пута / а ви ископавате по гробљима цивилизације / лешину Мрака / да зараза завлада страшна / Пијавице на лице Сунца стављате / да диносаур репом дугачким мрдне у мени / у мочвару влажну опкољену шумом напрати претворите ме на час.

- Космичка борба између светлости имрака, у људској души остварена као борба између добра и зла из *Опомене*, преобликована је у *Космичким љубавницима* (113-115) у континуирану борбу љубавника, љубави и мржње, с тим што је међу њима битна разлика у стваралачком процесу. Док се у првом случају полази од макрокосмоса и креће ка микрокосмосу, оличеном у лирском субјекту, дотле се, у другом случају полази од доживљеног, оствареног, од личног доживљаја и креће ка космичком, у сукоб космичких сила светлости и мрака. Уствари, космичке песничке слике служе да се изрази нова осећајност савремене личности. Лирски субјект ове песме, несумњиво песникиња сама, посеже за космичким симболима⁴⁴, посебно за античком космогонијом, што се на крају ове песме и признаје, пошто пре тога осам пута понавља субјективни доживљај стварности (*Упознах ту љубав чудесну и неизмерну*); из сваке строфе: *Љубав исконску и сатанску / којом тмине из космичке главе своје Светлост родише / Атину као Зевс*.⁴⁵ Из строфе у строфу гради се сложен систем односа између љубавника, при чему се полази од језика већ познатих – класичних, углавном роматичарски узначених, поетика, али и из свакодневног вокабулара (*да заборава га; да опрости прелубу; страшно страшније од мржње; разочарана издајом; одлута без трага и пута; да никада више не сретне; доказао би мушкост; зажарио би се од додира; сујета рањена; да повампире се*). Да је песма грађена искључиво од таквог језичког материјала, она не би била за савременог читаоца интересантна, нити би заслуживала нашу пажњу. Међутим, спретним увођењем у песнички поступак космичких елемената, у

⁴⁴ О односу песничке слике, симбола и метафора, упутно је имати у виду оно што су писали славни теоретичари књижевности: „Као *метафора*, слика се може изазвати једном, но ако се стално понавља, како као представа, тако и као приказ, она постаје *симбол*, па чак може постати и део симболичког (или *митског*) система.“ (Р. Велек, О. Ворен, *Теорија књижевности*, Београд, 1965, у: Слободан Костић, исто, 102-103.)

⁴⁵ „Најпознатије је предање о рођењу Атене из Зевсове главе. Једног дана Зевс је осетио јаку главоболу и позвао је Хефеста или Прометеја да га излечи. Хефест је двојном секиром или чекићем ударио Зевса по темену; истог тренутка је из Зевсове главе искочила наоружана Палада Атина, и то с бојним покличем, који је потресао сву земљу и небо.“ (О Атине и Зевсу видети: Драгослав Срејовић, Александра Цермановић, исто, 61-64, 158-161.)

првом реду опозицијом светлоти и мрака, добијена је оригинална песничка творевина у духу најновијих струјања, из времена настанка ове песме. Антички мит је, као што смо цитатом показали, регистрован као претекст или подтекст ове песме, али за њено разумевање неопходно је познавање књижевне праксе и историје књижевности (поезије), све до авангардних и постмодерних тенденција. Не сме се прећутати чињеница, да је у време настанка ове поезије, настајала код нас и сцијентистичка поезија, посебно она са космичким елементима.⁴⁶ Лирски субјект ове песме није ни разуздан, као у већ анализираној *Разбуцаћу Свемир*, у духу Црњанског из „Објашњења Суматре“ (*Нисмо одговорни за своје ја!*), али је свестан исказа којим је та порука подржана (*не постоје непроменљиве вредности!*). Нема ни кодираних значења са каквим смо се већ срели у песми *Човеково питање Земљи*. Остаје нам само здраворазумско искуство кроз које смо, мање више, сви прошли, уз увид у поменуте песничке тенденције. У првом сучељавању са овом песмом, учинило ми се, да се ту сусрећем са истовременим присуством персонализованог (преко већ цитираног рефрена и завршнице) и деперсонализованог лирског субјекта у остатку, главном току песме, у духу онога што се под тим подразумева у теоријским књижевним расправама.⁴⁷ То искуство је, као што смо видели, доживљено (*Разбуцаћу свемир*) али, истина, у тој песми још увек није до краја реализована. Да се у значењској спекулацији не изгубимо, враћам се на текст песме, погледаћу како су описани односи мушког и женског принципа, колико у складу са непријатељским прапринципом а колико као комплементарни однос (Jin – Jang). Уводна строфа констатује *прељубу* као узрок *мржње*: *Мрак светлости да заборави га не да / нити Светлост Мраку да опрости прељубу / са Месецином земљином може / мрзи га страшније од мржње сунчане јаре / што сажисе и у пепео претвара ноћи миленија / Да заборави је Мрак никада неће дозволити Светлост*. Пошто је разочарана издајом Светлост бежи: *Одлута без трага и пута у незнана прострaнства / сазвезђа далеких / да никада више не сретне Мрак*. Сложен је однос у коме се нашао Мрак, разрешава се потрагом за Светлошћу: *Да доказао би мушкост своју / да*

⁴⁶ За ову прилику, посебно је значајно нагласити оно што је забележено при анализи сигналистичког искуства: „Најинтензивнији рад на кључним сцијентистичким књигама *Планета* и *Путовање*, како сведочи сам Мирољуб Тодоровић, одвијао се између 1963. и 1967. године. Деценију у којој су се ове књиге појавиле обележавају два снажна цивилизацијска искоракa, од којих први представља путовање руског космонаута Гагарина у космос, а други – искрцавање америчких космонаута на Месец. У тој деценији, када су се митске и бајковите космогонијске матрице замењивале научним, изгледало је да ће посредством науке најсмелији људски снови убрзо постати стварност.“ (Миливоје Павловић, *Авангарда, неоавангарда и сигнализам*, Просвета, Београд, 2002. 148.)

⁴⁷ Видети: Тихомир Брајовић, *Децентрирани субјект као полуга песничке имажинације*, у: РН 4, „Годишњак за поетичка и херменеутичка истраживања“, уредник Драгомир Стојановић, Београд, 2000, 7-20.

зажарио би се од додира са светлосним очима / да у њему звезде заблистале би и родила се сазвежђа / да доказао би постојање своје / Мрак пошао је да тражи Светлост / Без Светлости ни он није мрак / потребна му је да учини га моћним / да заљубљеним очима својим у њима пронађе звезде поново. Да не улазимо детаљно у њихове сусрете, важно је да се нагласи да они не могу једно без другог: *Закон исконски неминовношћу космичком / ставља их на пут једно другом / исконски упућени једно на друго / нестају једно у другом и рађају се једно из другог / као ноћи из дана на планети Земљи и дан из ноћи.* И тако даље, и томе слично, све до оне строфе, у којој се указује на добро и зло које постоји на планети Земљи: *Рађена сујета његова никада неће моћи довољно / Светлости да задовољи се / ускачући у торове Сунца по катуницама сазвежђа / Запамтиће он њене зоре и она његове Месечеве ноћи / И увек не дотичући дотицаће се / на планети Земљи добро и зло као.* Очигледно је, античка космогонија је ближа и можда чак инспиративнија, као познаваоцу класичне грчке филозофије и митологије, али са добрим осећајем за пулсацију духа времена и простора, у коме се живи. Хришћанска космогонија је снажно потиснута али не и потпуно истиснута из духовног бића које реализује ову песму. Она се осећа као љубав, као хуманитет, као позитиван однос према човековој тежњи да, без обзира што се не може потпуно ослободити мрачних страна своје личности, ипак шири простор доступан светлости (добром).

Песникиња која је исписала стихове којима се поистовећује са свемиром (*као свемир бескрајни затворена сам / сама у себе својим бескрајем – Мисао једног мозга*, 47), која се као лирски субјект поистовећује са лалама (*Отете из подземља Мрака / светлост измиче нас / гологрле / црвене – Аждајска времена или црвене лале*, 52), и срнама (*Зашто не изагнам више себе из себе / него страх изгони ме из легла / чим Мрак шушне – Природа срне II*, 55), могла је да напише и стихове о будућности човека у космосу: *У небу црвеном што гориш / велика као небо / мирна си / мирна и далека (Будућност човека*, 50). На све тешкоће кроз које је пролазила кроз време: *Као риба отргла се са удице пливам кроз Време / раскрваљених шкрга / Време остаје црвено од трага мог (Траг човека*, 56). Књига староставна – рукопис Хагаде из Завичајног музеја у Сарајеву, повод је да се изрази неспокој: *Бојим се да се не роди аждаја / да не протури главу између живота / уместо да из грла њеног израсте орхидеја.* Тај неспокој за будућност човека на Земљи, песникињу упућује на библијску алегорију (Нојева барка), као подтекст, одакле црпи идеју о спашавању у космосу: *Да би човек космички брод требало да има / да спаси потомство своје / негде на планети некој / иза седам сунца и седам неба.* (Хагада, 61).

Пошто се овде опраштамо, на извесан начин, од трагања за елементима иза којих инспиративно стоји, верујемо, и реално доживљено космичко догађање од 15. фебруара 1961. године, узначеном у наслову књиге *Помрачење Сунца*, прилика је да оставим још један свој оновремени песнички траг, пошто ми је лакше да се изражавам стиховима:

МРАК ПТИЦА

Она у Сарају хвата у лавору
 Помрачену спору светлосном бескрају;
 Он из престонице двојне (дом лордова),
 Мрси (ч)умна слова; минуте мрак птице
 Разазнаје стакло чађаво; свуд исто
 Астрални Мефисто: нешто се спотакло
 Чим је триста лета остварива тачка,
 Емотивна врачка људском бићу смета.
 Њих двоје су сада за скуп асторнома
 Удар (ч)истог грома после пет декада.
 Стихови са гена, хаос у космосу,
 Укроти ли росу узаврела пена.
 Настала с три нуле балканског расула,
 Сакрила се чула са сунчане куле.
 Апокалиптика с историјског чина,
 Антејска причина људског преоблика;
 Црне рупе црпу снагу из космоса,
 Нежност из пркоса за срце закрпу.
 Усуд помрачења изнад Требевића,
 С куле Бајовића зауздала бдења
 У звездана кола; у то се уплете
 Њисак са ракете – будућег симбола.
 Европска слобода са великог праска,
 Чистокрвна ласка античког рапсода.
 Алалисмо Сунцу у том ритуалу,
 Рат разбистри шалу о путу к врхунцу.
 Мамила и свице с космичких маглина,
 Од Оца до Сина са паганске жице:
 Пуштала сигнале да и ванземаљци,
 Острашћени жалци, зауставе але.

2.3. Поезија космичке ере

Могао сам даље да претражујем стихове Смиљане Ђуровић, нарочито из напред анализираних збирки, али сам одустао након помена космичког брода, он је парадигматичан за другу половину XX века, с потенцијалом времена које нам придлази. Сцијентистичка оријентација савремене поезије најпотпуније је изражена у космопоетици којој је Милан С. Димитријевић дао значајан подстрек својом, више пута помињаном, антологијом. У њој је и Смиљанина песма *Потребно ми је*, из збирке чију анализу приводимо крају, као онај глас који репрезентује најновија струјања у српској поезији, најпре сцијентистичка, онај њен сигналистички почетак. У том кључу треба читати не само ову песму, него и поему *Апокалипса над Дунавом*.

Није нам потребно неко посебно познавање психоанализе, да бисмо видели, како се лирски субјект ове поезије налази у сукобу са собом и средином у којој је просторно и временски (земаљски, космички) утемељен, без обзира који су узроци до тог незадовољства довели. Кроки опис тог стања налази се на почетку песме, исказан општим појмовима простора и времена: *Потребна ми је тишина / неговорење / Потребна ми је висина / даљина / брзина / Време / Потребно ми је празно*. Лирском субјекту је потребно да изађе из духовне омеђености да се ослободи, не само друштвеног, историјског и егзистенцијалног релативизма, него и свега што носи у себи, у духу и души, како би се створило нешто ново и у самој поезији, неки нови вредносни и симболични поредак. Као свој циљ одређује немогуће, недостижно, и то овако формулише: *Потребно ми је да видим иррило космоса и ледене светлости планете*, односно: *Да нико не зна за мене*. Лирски субјект зна да је то песничка имагинација схваћена као игра али се користи космичким сигнаlima, да би се лакше приближила савременом читаоцу. „Мада је све у некој вези“ (Милош Црњански), лирском субјекту је сопствена мука највећа, најтеже је од ње побећи, ње се ослободити, за то јој је потребна брзина од 40 километара у секунди, сва остала бекства била би лакша (од Земље 12,2; од Месеца 2,34; од Марса 5,10; од Нептуна 25,0). Бројке су неважне, битне су релације, битни су односи изражени на егзактан начин, на начин како се изражава кретање сунчеве светлости, да тако кажемо, пошто смо њу означили као средишњу метафору ове поезије. Битан је, дакле, израз којим се дочаравају песничке слике и односи кроз релације, у језику је оно ново што је сцијентизам унео у поезију, па и у овом конкретном случају, јер модерног песника се мање тичу спољашне манифестације савремене технологије, они желе да створе „нови језик, језик дефиниције, објективног описа, хипотетичких аналогича“ (Јулијан Корнхаузер).⁴⁸ Управо то искуство имамо на овом конкретном примеру.

Сличан поступак је примењен, додуше само на махове у појединим песничким пасажима у поеми *Апокалипса над Дунавом*. У овој поеми је дошло до потпунијег изражаја целокупно песничко искуство друге половине XX века, посебно сигнализма, па и његова окренутост космосу. Почетком последње деценије означеног века, долази до међународних санкција, колико оправданих, колико неоправданих, да сада не лицитирам, према Београду, узетог као симбол престонице онога што се полако али сигурно одваја од некадашње Југославије. Песници окупљени око Књижевне заједнице Звездара, на чијем је челу Милорад Р. Блечић, имају свој однос према овом сложеном догађају, осећају то као велику неправду, коју наша песникиња у наслову своје поеме означава као апокалипсу (есхатолошки виђену пропаст

⁴⁸ „Суштинско питање, када је реч о сцијентистичкој поезији, није у томе да ли се наука и уметност на разне начине додирују, прожимају и спајају, него у супростављености два дискурса који су у своим традиционалним поетикама сматрани међусобно искључивим.“ (Исто, 145.)

света). Ради лакшег распознавања угроженог, није у наслову стављена ни Југославија, ни Србија, ни Београд, већ Дунав, рајска река (после Срејовићевог открића цивилизације Лепенског Вира ова одредница је све мање спорна). Дунав је знак за распознавање цивилизацијама космоса, пошто су са Земљанима покидане све везе, не само симболичне ... Звездара, београдски крај, општина, узета је као парадигма отпора, пркоса, немоћи, очаја ... не случајно. Она је преко своје Звездарнице, преко локације Асторномске опсерваторије, окренута космосу, из свемира се само може очекивати помоћ, њени телескопи су упрти у небо ... Бога нема, повратак му је тек у назнакама, остали су још ванземаљци као последња нада. Научни поглед на свет, сцијентистичка песничка оријентација овој поеми од двадесет две песме дали су подтекст за богату космопоетску садржину, настало је оригинално песничко дело, може се рећи, од критике неоправдано прећутано... *Прва песма* је, као код сваке поеме, уводна и већ ту имамо све битне садржајне одреднице: *Над Земљом налик Риму преторијанском брдо Сингидунума једно / под Сазвежђем Блечиевог круга / тишином и миром поседнуто ко Пророчиште Делфско* (1, 7).⁴⁹ Дакле, ратно је стање, Блечиев круг је активан: *Мирна и тиха плови Звездара / Далеко од буке и вреве на врх Булевара / борави ко Муза Звездара* (1, 7). Овако описан, обрнутим редом тешко да би читаоцу најавио буран садржај поеме. Овим речима претходила је химнички интонирана духовна вертикала: *Изнад Хаоса и Рата / Изнад Безумља / Изнад фестивала Лудила / Изнад карневала Глупости* (1, 7). Потом и просторно одређење: *Изнад отворених врата Европе и Азије / Изнад нове сеобе народа / Изнад неких нових варвара* (1, 7). Опозиционо означена ратна ситуације не најављује ништа добро. Без обзира што *мирна плови* и то *инад Времена и Вода Звездара*. Та Звездара је описана у другој песми и то историографским и космичким речима и симболима с посебним нагласком да је то била земља Звездарија. Присуство опсерваторије на том простору је очигледно: *На Звездару ноћу сађе космос / да се шета улицама између багремова* (1, 8). Та Звездара је, дакле, настањена Музама и хармонијама, она је *обитавалиште Лепоте и Ума*. (2, 9). У наредне три песме ближе се одређују Звездари. Уз чланове Књижевне заједнице, ту су и њихови гости. Улазе Јелена и Ивана Жигон, *Чаробнице Речи: И као весталке светлост палећи Свицима / настањују Музама поноћни Град // тада пред Гласом и тихом отменошћу Лепоте ...занеми ноћ* (4, 11). За сваког од Звездара нађе се по која прикладна песничка метафора, симбол, у духу космичког времена и простора, које у *Шестој песми* носи значајну информацију, да у *Звездари на Звездари где Пупиновци граде Звездани град*, један од Звездара *Окреће нулу, тражи излаз* (6, 14). Та вишеслојна метафорична нула овде упућује на космос са S. O. S. сигнаlima – порукама за помоћ: *Пупина Идворског Свитац / Постављен на Багремово дрво / шаље*

⁴⁹ Код цитираних стихова у овом одељку, пошто су узети из исте поеме, стављаћемо само број песме и странице.

поруке у светлосне даљине / Излаз Земљанима да нађе (6, 14). Користећи техничке термине, систем координата, јавља се у космос (*свим Сазвежђима изван црних рупа*), шта је све на земљи упропашћено. Илустрације ради, као знак распознавања, упућује се и *Слика Белог Анђела Милешевског*. Све то, уз стално понављање почетног рефрена у разним варијантама (*Изнад Хаоса ... Лудила... Рата ...*). Све тако до *Девете песме* која заслужује посебно место у овом раду о космопоезици Смиљане Ђуровић. Сазнајемо да је читаво то време стваран неки духовни космички брод који треба да понесе у космос поруке Звездара у име угроженог народа од стране четири јахача апокалипсе. Најављен космички брод (сателит) с краја претходног поглавља, овде је добио своју графичку реализацију, у духу сигналистичког комбиновања слике и речи.⁵⁰ Као што се са “слике” види битан је графички приказ, речи су шкрто дате, тако да садржина вербално не угрози графички приказ:

ДЕВЕТА ПЕСМА

Коорднате постављамо

З

В

Е

З

Д

А

Р

А

Звездара

Звездара

Звездара

Звездара

Звездара

Звездара

Звездара

Свим сазвежђима изван црних рупа

Изван Тајни С.О.С.

⁵⁰ „Прелазећи из слике у реч и обрнуто, онтолошко језгро песме трансформише се у бескрајни калеидоскоп примењивог планетарног говора.“ (Миливоје Павловић, исто, 283-284.) Наравно, није то баш све сасвим ново: “Па ипак се не може порећи да је типографска *уметност* још од давнина служила многим писцима. У време типографских стереотипа XX века, Мишел Битор је могао да распореди Нијагарине водопаде као паралелне стубове. Пре њега, Сен Џон-Перс лечно се побринуо за типографски цртеж својих *Птица* а још раније се знало за Аполинерове *Калиграме*, где речи представљају бројчаник или друге предмете; неколико речи шетка се изван цртежа, слободо, на листу папира, лутајуће речи које ипак чине део текста.” (Stefan Santer-Sarkoni, *Teorija književnosti*, Plato, Beograd, 2001, 34-35.)

Тесли поруку шаљемо Вадфорда
 Координате – 3
 Још плови Звездара
 Изнад Магнум Тременса

Свим Сазвежђима изван црних рупа
 С. О. С Зове Звездара
 Звездара
 Звездара Звездара
 Звездара Звездара

Ја се овом приликом само придружујем речима рецензента ове необичне поеме (књиге), мада је ја нисам доживео тако драматично као он: „Једно певање (девето) по версификацијском поступку издваја се од осталих. Оно некако дође као средокраћа, као спона (мање као међа) између стрепње и наде. Визуелно се доима као сигналистичка песма. Но, након дужег проучавања (уздржавам се од детаљнијег објашњења тог утиска) песма поприма контуре васионског брода. Намерно или несвесно (нека је срећан час када се уобличила та одлука) песникиња је, попут легендарног Ноја, одређена за спасиоца. Тешка али и захвална мисија – да спасава себе, своје пријатеље, свој народ, човечанство ... Није тешко одгонетнути како би се тај брод, чије би крајње одредиште, уз већ познате координате, био Космос, звао... *Изнад Хаоса / Изнад Рата / Изнад Лудила / са својим багремовима и телескопима / са својим Звездарима / мирна и тиха још само / плови Звездара ...* Звездара плови и зове у помоћ⁵¹.

Како то код Срба бива, радост након успешног слања космичког брода, исказана је слављем: *Анђео Бели Милешевски и Свитац Зелени и други предмети звездани / у Влади Гравитације су сада / а не у Влади Земље / у Влади Космоса / а не у власти Људи* (22, 40).

Пошто је са космопоетским означањима само први део поеме,⁵² а космички брод послат у орбиту са порукама звезданим световима, разлажу се могуће невоље које народ у ишчекивању помоћи, може да очекује у времену које долази. Њене визије су се обистиниле све до ратних разарања 1999. године. Уместо помоћи, с Неба су бацане разарајуће бомбе из авиона.

Поема се завршава у сцијентистичком духу, пошто јој је последњи стих уплетена максима: *OMNIA IN NUMERO ET MENSURA* (Све је у Броју и Мери). Ако је све у броју и мери, интересантно би било сагледати зашто је космички брод (сателит) лансиран као девета песма, односно да ли првих девет, односно осам песама, имају своје митопоетско значење, зашто је баш

⁵¹ Божидар Миладиновић, исто, 44.

⁵² Други део поеме су апокалиптичке појаве. Сетимо се четири јахача апокалипсе (куга, глад, рат, смрт). Овде је прилика да се захвалим на помоћи библиотекаркама Библиотеке „Др Вићентије Ракић“ у Параћину на труду око овог рада.

ту поема добила свој врхунац, а да тринаест, односно дванаест преосталих песама буду нешто друго ван космичких оквира, чисто земаљска апокалиптична ствар, ствар несреће, ствар мрака, ствар хаоса.

Било би интересантно сагледати ову поему компаративно са *Ламентом над Београдом* Милоша Црњанског,⁵³ али и у односу на бројне до сада објављене стихове о Београду, што остаје за неку другу прилику, односно неког другог истраживача.

3. УМЕСТО ЗАКЉУЧАКА

Космопоетика Смиљане Ђуровић, на коју нам је скренута пажња раскошном заступљеношћу у антологији *Космички цвет* Милана С. Димитријевића (само је неколико песника са по 5 и више песама), била ми је инспиративна тема и, признајем, овим радом ни издалека није исцрпљена. Током читања, потом паралелног читања и писања, отварали су се, осим основног правца којим сам се кретао и рукавци које сам, колико сам то могао избегавао. Као читалац, своје утиске сам изразио и као поетолог-аналитичар и као песник.

Пет деценија присутна као песник у периодици, две деценије, на размеђи миленија и векова, присутна у јавности са песничким књигама, остварила се као песник богатог опуса, код које је космопоетика значајна значењска вертикала, судећи по четири песничке књиге које је овај истраживач имао при руци. То што још увек није ваљано прочитана, није само због њених животних приоритета (наука испред поезије), већ је и одраз духовног стања међу читалачком масом, посебно рецепцијски оријентисаног потенцијала.

Један конкретан космички догађај (помрачење Сунца 15. 2. 1961.) који је она доживела у свом родном граду (Сарајеву), ратно детињство проведено у родном месту оца (Грлић код Даниловграда) и породична традиција, вишеденијско присуство у престоници државе, чију је историју, као доктор историјских наука проучавала, чије је распадање крајем контраверзног XX века доживела као апокалиптични догађај (Грлић и Сарајево су сада у другом, она у трећој држави), историјски је контекст из којег је ова поезија настала а космопоетика израсла у чудесан свет космичких слика и мотива, богате метафорике и симболике, са светлошћу као средишњом метафором.

У раду сам показао да су сва три завичајна песничка круга (просторна омеђеност настанка: Грлић, Сарајево, Београд), када је космопоетика у питању, са неким заједничким особинама (чврста повезаност природе са макро и микро космосом, на пример), али и са специфичностима у сваком од ових песничких кругова. У Грлићу је писана поезија са чврстом руралном

⁵³ „Ти, међутим, крећеш, ко наш Лабуд вечни, / из смрти, и крви, према Сунцу, на свој пут. / Док мени дан тоне у твој повор речни, / Ти се дижеш, из јутра, сав зрацима обасут. / (...) а кад ми сломе душу, коплје, руку и ногу, / Тебе, Тебе, знам да не могу, не могу.“ (Милош Црњански, *Ламент над Београдом*, у: *Лирика Итаке и све друге песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 145-146.)

основом, код које се космопоетика огледа у коришћењу космичких симбола, да се изрази веза са природом, преко природе макро и микро космоса; у Сарајеву је изражена отуђеност урбаног човека од природе, од других људи, па и од космоса; у Београду се приближава планетарном космичком искуству преко сцијентистички оријентисане поезије.

Треба читати и даље истраживати ову поезију, не само када је космопоетика у питању.

Захвалница и честитка

Захваљујем се господи професорима др Милану С. Димитријевићу и др Николи Цветковићу на позиву да учествујем на Конференцији „Развој астрономије код Срба“ VII, која је јуче (18. 4.) почела са радом у Београду, а госпођи др Смиљани Ђуровић честитам рођендан (19. 4.), уз задовољство што ми је омогућено да њену поезију упознам и своје виђење као читаоца презентирам јавности. О томе сведочи и овај мој деконструисани сонет њима посвећен.

ЂИРИЛОВО ПРУЋЕ

Суматра је рушила каноне;
 Моје споне градња без промаје.
 Изазвана *Лирика Итаке*:
 Љубав слике, срк с акроекрана!
 Ахилета са цигле је цигла,
 Митска игла – астрална опута.
 Играрија постмодерног стиска;
 Лујна њиска васељену шпија.
 Антипесма или је синтеза:
 Нужна реза, исцуреће чесма.
 Историја са великог праска
 Није ласка, у духу проклија.
 Имаће ме иза огледала,
 Цабе шала освежава тѐме,
 Ако блиска (ч)ума клонирана.
 Акрограна Деспотовог вриска
 Цилита се с астралних копита;
 И са штита срк из речје масе.
 Наставља се римована скаска;
 Из тог праска акросонет дâ се.
 На екрану као спот до спота,
 Акроф(л)ота свија ми мембрану.
 Лепота је дата са мучнине,
 Иза глине зар ће то да траје?

Ма шта да се моме срцу деси,
Акрогреси са речје меласе
Љубављу ће да озаре слова
Исусова – Тирилово пруже.
Моје кости са те су промаје:
Слобода је сазнање нужности!

Параћин 18-19. 4. 2012.

Прилог:

Писмо Нени*

Сарајево, 13. фебруара 1961.

Дрга Нено

Хоћу да ти опишем како сам ја доживела помрачење Сунца. Већ сам Ти писала да ме то пре тога није ама баш ништа интересовало. Замисли таква појава се у тристо година једампут деси, а ја на то фућкам као на лањски снег! Галама се надигла огромна дрека готово. Жичара почела да ради око 6h, специјалне наочари се продавале у Самопослуживању, настава није држана, шта да Ти причам.

О, како је то било необично, то помрачење Сунца! Одједном полако око 7,30h, како је било и предвиђено, кроз зачађављено стакло могло се видети Сунце као велики жути котур сира траписта с једне, леве, стране окрњен, као да га је миш одгризао. Наравно, било је опасно све то гледати чак и кроз зачађављена стакла. Радио је стално упозоравао грађане да прети велика опасност од слепила, да не гледају ако немају сигурна заштитна средства итд. итд. Свет се испрепадао и сакрио по кућама спустили су ролетне и нису излазили из кућа док није све прошло. Деца у школи су ми после рекла да су цамије и цркве биле пуне света који се молио. Титова улица била је готово празна, не готово, него потпуно: ни живе душе нигде кад се почело смркавати. Црни полумесец на сунцу био је све већи и већи док није прешао половину. Искупили смо се у средњој соби. Мама, Момо, Срле, тета Ружа и ја, свако са чађавим стаклом, иако су рекли да ни она нису добра, не штите од ултраљубичастих зрака. Тата нам их је нагаравио и понео једно са собом на посао у Вјећницу. Било је фамозно ведро, а дан пре тога киша љускала и магла пала, и сто чуда. Ја сам се сама себи смејала носажући се по собама и балкону са лавором пуним воде. Негде сам прочитала да се може Сунце ухватити у лавор с водом и тако безопасно посматрати. И веровала или не Сестра га ухвати на каучу. Натукла сам двоструке црне наочаре за сваки случај и посматрала с времена на време Сунце. Светла по улицама су се почела палити.

И тада ме ухватило. Ни сама не знам шта је било, али би то назвала екстазом. Да, ухватила ме екстаза, и не само мене. Постало је сасвим тамно, тамно као ноћ. Наступила је мркла ноћ. Сунце је упало скроз иза црног колута Месеца. Било је црно Сунце с ореолом свеца около. Изјурила сам напоље да видим улицу и куће, и парк, све је било некако чудно обасјано неком љубичастом сенком. Окренула сам се да зовем њих, да изађу на балкон, да виде. У вратима балкона дивно се видела Сунчева корона. И наједном су били сви на балкону и галамили.

На тераси Хигијенског завода била је група с црним наочарима и великим црним стаклима. О како је све то изгледало као неки васионски свет, стран и чудан, леп и миран, некако достојанствено окован временом. У парку доле група старца и старица вирила је кроз црна стакла у небо. Улица пушта неони горе. Погледала сам у небо горе више балкона, јер нисам смела да гледам пут Требевића и викнула: „Звезда“! била је горе у плавкастом небу једна сићушна звездица, а онда сам опет гледала у стакло балконских врата у Корону, било је дивно, било је лудо и нисам могла да издржим, казала сам њима: „Не могу издржати, не могу издржати.“ И окренула сам се широм отворених очију, једну секунду и погледала у Корону. Нисам могла да не погледам. Макар ослепела али нисам могла. Не бих себи никада могла да опростим да нисам погледала. Била сам као луда, часна реч. Отрчала сам у собу да гледам даље у воду у лавору и тек што сам ухватила кроз наочаре слику, на десној ивици црног Сунца, празног Сунца, блеснула је искра, као да је неко креснуо шибицу у тами, а онда је настао највеличанственији приказ: заслепљујућа искра је букнула, та једна мала искрица блеснула, као да је пожар букнуо и по крововима кућа и по соби и мени, свуда около затрептали су снопови светлости. Они с балкона су се дерали да дођем да видим, викали су, а ја сам им одвикивала: „Видим“, а они су и даље викали. И све је то било тако чудно, тако величанствено, исконско. У црном Свемиру, што сам га ухватила у лавору, буктало је, упалила се жута искра и освојила таму. Али ни тама ни та светлост нису били безнадежни, нису били ни оптимистички. Чудно некако све то што се догађало осећала сам као нешто ванземаљско, као да је то неки други чудан васионски свет у коме не постоје наша земаљска прзничарска мерила: време, радости, несрећа, смрт. Била сам у Васиони и део ње саме, вечне, бесконачно широке и мирне, ведре. И сазнала сам да смо ми стварно гмизавци, ми људи, они стари прапотопски црних кичми дугачких и танких унутра. Немоћни гмизавци што базамо по тами репова својих и кичми и околних бара.

Та жишка светлости, коју је нека невидљива рука упалила у Свемиру, учинила је да тела наша буду бела и све друго да буде бело, да видимо бело. А бескрајни тамни мрак је наша основа, наше порекло, и мраку таме се враћамо. Само, није ми јасно зашто се толико мучимо због враћања тами, када он део вечности је и јесте вечност и уопште није мрак, него некакав чудан флуид плавкаст и љубичаст, вечан. Не могу да разумем одакле толико прзницење у нашем постојању и око њега. Одакле прзницења толико да се

роде из светлости, а светлост обожавамо као свету и чисту и божанску. Смем ли да помислим, смем ли да кажем, да живимо у заблуди толико столећа. Ха! Столећа! Знаш ли, драга Швестер, да је ово тотално помрачење трајало 2 минута!?! А мени дуже је било од људског века, изван људског века и мисли је. Уопште не намеће Ти се мисао: шта је време, оно које влада с нама некаквим гмизавцима. Не постоји „време“. Наша заблуда је што обожавамо светлост, а не таму. Светлост заслепи нас толико својим бљеском да не видимо таму, да не познајемо је и из тога се рађа наш страх. А космичка тама је тако пријатна и безбедна и безвременска и није онако катранасто црна, како је ми замишљамо, него је плавичаста и флуидна. Сунце нас је заслепило, обмануло. Сунце је горе од таме, јер лажљиво као шарени ламиопни је. Као васионски путник осећала сам се, што дошао је међу светове Васионе. Бојим се да ће васионски путници заборавити да се врате на Земљу. Као да флуид мога мозга и онога нечег, део је тога око мене, а оно што називамо „телом“ да не постоји, да истопило се као восак нечујно, невидљиво безболно. Као да нема Смрти, као само да је један благи прелаз, благо претапање као када зора прелази у дан. А у Свемиру је вечито зора, као неко вечно свитање. И када Сунце грануло је, поново сасвим, било ми је као да сам се вратила из вечности и бескраја у време и грч светлости живота на острву изгнаних, јер ми мора да смо изгнани из Вечности и Свемира.

Волим Те много иако у Вечности и Свемиру не постоји љубав као таква. Постоји само Мир, замисли само изгнаница из Мира тога много Те Воли и поздравља сестра Твоја.

СМИЉА

*Овај текст, писмо, је ушло у ову збирку на инсистирање моје сестре Невенке Ђуровић Бјелице, која га је сачувала, а које сам јој написала док је била на посдипломским студију у Бирмингему Енглеска.

С. Ђ.

COSMOPOETICS FROM WOMAN'S FEATHER (2) – COSMOPOETICS OF SMILJANA DJUROVIĆ

Cosmopoetics of Smiljana Djurović is analysed, based on the anthology *Cosmic flower* by Milan S. Dimitrijević. This is a research started in previous Proceedings of this conference. Results of the investigation demonstrated that cosmopoetics of this poet is richer than presented up to now in scientific circles and in the public in general.